

Stedennetwerk Stadslandbouw – Tijdelijk grondgebruik voor stadslandbouw

Verslag bijeenkomst 11 juni 2013, Den Bosch

De economische crisis heeft de stedelijke ontwikkeling op de rem gezet. Tal van gronden liggen braak, in afwachting van investeringen die wel of niet gaan komen. Hoe kun je ervoor zorgen dat die gronden tijdelijk gebruikt worden op een manier die meerwaarde oplevert voor de omgeving? Bijvoorbeeld via stadslandbouw?

PURE Hubs

Het onderwerp van vandaag is ingebracht door de ZLTO, waar het Stedennetwerk Stadslandbouw te gast is. Marjon Krol legt uit:

ZLTO wil de letterlijke en figuurlijke afstand tussen stad en platteland overbruggen. Die afstand is nu groot. Maar wil je het landbouwsysteem verduurzamen, dan is het contact met de burger essentieel.

ZLTO is vier jaar geleden begonnen met het Interreg IVB project PURE Hubs. PURE = Pioneers in Urban Rural Entrepreneurships, Hubs = knooppunten. De ambitie van de projectpartners is om knooppunten te ontwikkelen waar stad en platteland elkaar kunnen ontmoeten en waar ook zaken worden gedaan; dus knooppunten met een verdienmodel waarin ondernemerschap een belangrijke rol speelt.. In het kader van PURE Hubs is ZLTO ook gaan nadenken over stadslandbouw. Aan de ene kant van het landbouwspectrum zit de topsector landbouw, die veel euro's oplevert maar waar weinig contact is met burgers. Stadslandbouw, en dan met name de zelftelers, zitten aan de andere kant van het spectrum: veel contact met mensen maar weinig euro's. Een alternatief daartussen is de professionele stadslandbouw; ZLTO ziet kansen en zoekt daarnaar:

- Binnenstedelijk inbreiding, tijdelijke bestemming: hier is het ontwikkelen van een verdienmodel moeilijk;
- Binnenstedelijk uitbreiding, tijdelijke bestemming: hier zien we meer mogelijkheden voor het ontwikkelen van een verdienmodel;

- Binnenstedelijk of randstedelijk, met vaste of deels tijdelijke bestemming stadsboerderij (zoals Stadsboerderij De Grote Wielen): ook goede mogelijkheden voor ontwikkeling verdienmodel;
- Randstedelijke agrarische ondernemers met stadsgerichte activiteiten (zoals de Klasseboeren en Hertog boeren rond Den Bosch, maar ook het initiatief van Onze Volkstuinen in Almere en Kwekerij Osdorp bij Amsterdam). Hiervan is het verdienmodel al bewezen, innovaties en verbeteringen zijn zeker mogelijk: ondersteuning van deze ondernemers is de corebusiness van PURE Hubs en ZLTO.

De vraag van ZLTO voor de netwerkbijeenkomst van 11 juni concentreert zich op tijdelijke bestemming voor stadslandbouw van binnenstedelijke en randstedelijke ruimte.

Op excursie met Johan Mees van gemeente Den Bosch – binnenstedelijk tijdelijk bestemmen

In Den Bosch (binnenstedelijk) bezoeken we twee voorbeelden van stadslandbouw als tijdelijke bestemming. Het gaat om Boschveld en Bumblebee Warehouse.

Boschveld (Nicole Pakker)
Sinds een klein jaar bevindt zich in de wijk Boschveld op het gemeentelijk terrein van de voormalige afvalstoffendienst een buurtmoestuin. Het terrein is voor zeker vijf jaar beschikbaar gesteld door de gemeente, met een opzegtermijn van zes maanden. De gemeente saneerde de grond en vroeg bewoners met een tijdelijke inrichting te

komen. Een brainstormsessie leidde tot een top 5: een buurtmoestuin, speelveld, crossbaan, honden-uitlaatveld en graffiti-muur. Deze zijn of worden allemaal gerealiseerd. Ongeveer veertig mensen komen nu tuinieren. Zij betalen geen huur maar hebben ook geen recht op oogst (dit is dus anders dan een volkstuin). Wat verder opvalt:

- Afdelingen binnen de gemeente werken niet altijd goed samen, constateert Parker. Samenwerking met de gemeente vraagt continu de aandacht. Het zou handig zijn als er één ingang is.
- De moestuin kreeg ondersteuning van NatuurSUPER. Afspraken over de kosten van die ondersteuning zijn niet goed vastgelegd. Dat leidde tot onvoorziene rekeningen.
- Boschveld kreeg onder andere subsidies toegewezen van de Rabobank en het Oranjefonds. Daarmee zijn ze tot nu toe uit de kosten gekomen.
- Het project is positief want: men is enthousiast aan de slag met bewoners. Boschveld is een aandachtsgebied, eindelijk komt er eens een positief initiatief vandaan.
- Risico's: Alle risico is voor de organisatie. De gemeente was bang voor claims en wilde eigenlijk dat er in bakken gekweekt zou worden. Er is uiteindelijk – na het inwinnen van advies over gezondheidsrisico's – voor gekozen dat niet te doen. Alleen de bomen staan in bakken, om ze na afloop van het project makkelijk te kunnen verplaatsen.

- Een ander risico is dat Boschveld afhankelijk is van een kleine groep van acht enthousiastelingen die het initiatief trekt. De continuïteit kan onder druk komen als enkele vertrekken en er geen adequate opvolging is.

Bumblebee Warehouse

Op een braakliggend terrein (bestemming: wonen) aan de rand van Den Bosch heeft urban farmer Antoine Miltenburg (oprichter van Biet & Boon) plannen voor een complex van kassen en teelt in bakken en containers. Het complex wordt gebouwd van duurzame materialen en moet makkelijk verplaatsbaar zijn. Dit is nodig omdat de initiatiefnemer de grond voorlopig voor maar vijf jaar ter beschikking krijgt. Er komen moestuinen en er wordt geproduceerd voor verkoop/afzet, onder andere aan het Jeroen Bosch Ziekenhuis. Een keuken biedt ruimte voor workshops. Binnenkort beslist de gemeente of ze dit initiatief gaan ondersteunen.

- Kansen locatie: in de buurt ligt het Jeroen Bosch Ziekenhuis, zijn woningen voorzien, liggen scholen en wordt natuur ontwikkeld. Klanten en expertise (onderwijs) zitten dus in de buurt.
- Het risico is voor de initiatiefnemer.
- Financiën: een startsubsidie van de gemeente, crowdfunding, eigen vermogen, en toekomstige afnemers.

Visie Wageningen Universiteit op tijdelijke bestemming (Daniël de Jong)

Wereldwijd oefent de stad druk uit op landbouwgronden, waardoor de stad uitbreidt en de landbouw rond de stad krimpt. Stadsontwikkeling is meestal economisch krachtiger dan landbouw.

In Nederland krijgt stadslandbouw de afgelopen jaren de ruimte omdat de stedelijke ontwikkeling stagneert. Grond in en om de stad ligt (tijdelijk) braak. Stadslandbouw zou je dan ook kunnen vergelijken met anti-kraak wonen: tijdelijk beheer met toegevoegde waarde. De vorm van landbouw die hierbij zou kunnen passen is dan een soort agrarische nomade, vergelijkbaar met bijvoorbeeld de bloembollenteelt die ieder jaar vers land opzoekt. Een dergelijk concept zou ook voor de stad ontwikkeld kunnen worden. Voorbeelden zijn:

- Tudorpark (Hoofddorp): Woningcorporatie Ymere heeft hier voor twee jaar een moestuin aangelegd, beheerd door mensen in de bestaande wijk en mensen die er later willen gaan wonen.
- Tokyo: Grond verliest de bestemming voor stedelijke ontwikkeling maar krijgt in ruil daarvoor een laag belastingtarief (kansen voor onder andere stadslandbouw).
- Sterckwijck (Boxmeer): Een agrarische natuurvereniging pacht tijdelijk een stuk braakliggende grond op een bedrijventerreinen en zaait die deels in met bloemen. Het braakliggende terrein was een doorn in het oog van bewoners. Dat kan gezien worden als één van de redenen dat het initiatief van de grond is gekomen: steun van de omgeving.

Ideeën van de WUR:

- Ruilverkaveling in en om de stad zou je kunnen inzetten om functies, behoeften, aanbod beter te matchen. Renderende en niet-renderende stukken grond worden gekoppeld (Landgoed-model).

- Roulerende grondbank: om de 'nomade' te faciliteren.

Grote Wielen (Rob Brinkhof – gemeente – en Frank Wagenberg – varkenshouder)

Den Bosch wil om de stad een groen netwerk realiseren dat voor iedere stedeling binnen tien minuten te bereiken is. Bij de plannen zijn klassieke partijen (ZLTO, waterschappen) en nieuwe partijen (zorginstellingen, bedrijfsleven, onderwijs, burgers) betrokken. Stadslandbouw kan een mogelijke invulling betekenen. De gemeente ziet graag een stadsboerderij verschijnen, met een landbouwkundige functie, als ontmoetingsplek voor de stad, met een meerwaarde voor de omgeving. De gemeente wil nadrukkelijk niet zelf exploiteren: het ziet een ondernemer hiervoor als enige enige duurzame basis. De gemeente denkt voor zichzelf aan een ondersteunende rol: helpen bij de planontwikkeling, het bieden van een netwerk, investeringen in de omgeving, en 'creatieve' financiering.

Die ondernemer is gevonden in de vorm van Frank Wagenberg, biologische varkenshouder in Esch. Hij gaat in Kanaalpark Zuid-Willemsvaart in een voormalig proefboerderij via een erfpacht constructie de Stad- en streekboerderij Jofrahoeve ontwikkelen. Drie pilaren vormen de basis en moeten samen één verdienmodel vormen: Farm, Food (met onder andere slagerij, winkel en terras) en Play (zoals speelfer en theater). Er is ruimte voor andere takken, zoals educatie, cultuurhistorie; die vormen niet per definitie onderdeel van het verdienmodel.

Aan de slag met drie vragen

Er zijn voor deze bijeenkomst drie vragen ingediend die op het thema bestemming van tijdelijke gronden voor stadslandbouw betrekking hebben. Deze zijn in kleine groepen besproken.

Johan Mees (gemeente Den Bosch)

Hoe kan ik bij de gemeente en projectontwikkelaars draagvlak ontwikkelen voor tijdelijk grondgebruik? -7

Door baten en lasten te verbinden en concreet te maken. Integraliteit binnen de gemeente is belangrijk om belangen en sectoren op één lijn te brengen. Dit kan bijvoorbeeld met een interventieteam. Gewoon beginnen lijkt verder het beste.

Marjon Krol (ZLTO)

Hoe geven we gronden uit de tweede categorie (binnenstedelijk uitbreiding) een meer stadsgericht beheer (met meerwaarde

voor de omgeving) en hoe kunnen we agrariërs daar een rol in geven? Hoe kunnen we daarbij samen optrekken (ZLTO, boeren en gemeenten)? -7

Kijk naar de maatschappelijke meerwaarde, samen met gemeenten. Bespreek wederzijds voordeel voor gemeente én agrarische sector. Maak dat concreet. Laat voorbeelden en successen zien. Wat daarin het beste werkt, is voor iedere locatie anders. Dus ga met elkaar het gesprek aan over de lasten en lusten. Marjon zal een oproep plaatsen op LinkedIn om voorbeelden aan te leveren.

Ariane Lelieveld (stadslandbouwkaart.nl)

Hoe kun je de meerwaarde van stadslandbouw als tijdelijke invulling aantoonbaar maken. Hoe kan informatie helpen om draagvlak te krijgen? Welke gegevens heb je nodig? -7

Kwaliteit en beschikbaarheid van de locatie is belangrijke informatie. Een MKBA ook. Maar het is altijd maatwerk. Ariane wil de discussiepunten verder vertalen in de kaart.

Wat vonden deelnemers van het Stedennetwerk Stadslandbouw?

Deze bijeenkomst was alweer de vierde en laatste bijeenkomst van het leertraject stedennetwerk 2012-2013. Petra en Jan Eelco bereiden een nieuwe serie van vier bijeenkomsten voor, najaar 2013 en voorjaar 2014. Ze willen daarin graag de ervaring en wensen van de deelnemers betrekken. Er volgde een korte evaluatieronde. Alle deelnemers kregen een evaluatieformulier mee.

Peter Post, gemeente Almere

“De praktijkvoorbeelden hebben me geïnspireerd, daar heb ik het meeste aan gehad. Bijvoorbeeld de kas in Amsterdam, als mooi voorbeeld dat je met stadslandbouw meerdere doelstellingen behaalt: van minder criminaliteit tot voedselproductie. En het is een mooi voorbeeld van kortere voedselketens. Dat voorbeeld vond ik heel sterk.

Wat me is opgevallen het afgelopen jaar: iedereen hier worstelt met hetzelfde. Bijvoorbeeld hoe stadslandbouw op de agenda te krijgen; dat hebben we in Almere nu goed geregeld. Ik zie soortgelijke strubbelingen bij andere gemeenten. Voor ons is het een bevestiging: we zijn op de goede weg!”

Rolf Oudejans, gemeente Enschede

“Ik vond de excursies het leukste, vooral de eerste keer in Amsterdam. Dat was een mooie combi tussen enerzijds de stedelijke problematiek en anderzijds toegevoegde waarde creëren door mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt bij stadslandbouw in te zetten. Voor mij zijn twee dingen in dit netwerk belangrijk: het zien van inspirerende voorbeelden en contact met mensen die met dezelfde vragen zitten.”

Wout Veldstra, gemeente Groningen

“Ik ga altijd met plezier naar de bijeenkomsten van het Stedennetwerk. Ik heb elke keer wel inspiratie opgedaan. Het is al waardevol om ergens anders rond te kijken. Je kunt dat niet altijd direct vertalen, maar ik denk er dan later over na hoe iets op een andere manier op z'n Gronings kan. En het is goed om eens in de gelegenheid te zijn een dag met één onderwerp bezig te zijn.

Zelf heb ik veel ervaring met groenparticipatie maar weinig met commerciële projecten. Hier kan ik kijken hoe het anders kan en meehelpen het in Groningen op gang te krijgen. We zijn nu bijvoorbeeld bezig om een min of meer commercieel plan op het suikerunieterrein, oorspronkelijk ontwikkeld voor de Floriade, toch door te zetten. Dat kan een spraakmakende voorbeeldlocatie worden.

Ik wil volgend jaar zeker doorgaan met het Stedennetwerk. Er mogen misschien nog iets meer goede voorbeelden bij, maar dit jaar was er al een aardig evenwicht.”

Anne Marie Gout, gemeente Utrecht

“Ik haal elke keer heel veel uit bijeenkomsten, ik leer heel veel. Ik vind vaak dat de excursies een goed beeld geven van hoe het kan lopen. Maar uiteindelijk draait het om de specifieke rol van gemeenten. Met name de bedrijfsmatige stadslandbouwprojecten. De ondernemerskant doe je niet als gemeente, maar het is wel belangrijk dat je weet wat er speelt.

Ik zou het jammer vinden als het netwerk stopt, ik denk dat er nog een hoop te halen valt. Ik heb er bewondering voor hoe er steeds weer een interessante agenda gemaakt wordt, het is elke keer divers genoeg. De kosten zijn nog wel een punt van aandacht, het is toch een heel bedrag.”

Elly Janssen, gemeente Nijmegen

“De concrete voorbeelden waren super. En dat het om een landelijk netwerk gaat vind ik heel goed. Dat het vooral vanuit gemeenten is, is een beperking. Het is geen goede afspiegeling. Dat zou ik ook voor volgend jaar willen meegeven. De gemeente is maar één deel binnen het geheel.”

Marjon Krol, ZLTO

“Ik onderschrijf wat Elly zegt. ZLTO was ook een vreemde eend in de bijt tussen al die gemeenten. De voorbeelden die we bezocht hebben waren wel vaak van agrarische ondernemers aan de stadsrand. Maar de discussies gingen dan wel vaak weer over binnenstedelijke, meer sociale initiatieven. Ik heb veel geleerd over hoe gemeenten met het thema stadslandbouw bezig zijn. Dat in openheid dingen worden besproken, is de meerwaarde van dit netwerk.”

Paula Huismans, Rijkswaterstaat

“Ik ben blij hier te zien dat integraal werken in opkomst is.”

Ten slotte

De Agenda Stadslandbouw is door de gemeente Groningen op de Dag van de Stadslandbouw (april 2013) aangeboden aan wethouder Alexandra van Huffelen van de gemeente Rotterdam (in haar rol als Klimaat Ambassadeur in het kader van de landelijke Klimaat Agenda). Alexandra heeft de Agenda half mei aangeboden aan staatssecretaris Sharon Dijksma. Tot nu toe hebben Groningen en Rotterdam de Agenda ondertekend; Breda gaat het doen en ook Almere overweegt. Jan-Eelco Jansma doet aan alle aanwezigen de oproep om het ook bij de eigen gemeente onder de aandacht te brengen. Ook overhandigt hij

aan het eind van deze bijeenkomst de Agenda aan wethouder Ruud Schouten van Den Bosch. Deze spreekt zich uit vóór stadslandbouw en zegt toe de Agenda te bespreken binnen het college. Hij zegt verder:

Waar het om gaat bij stadslandbouw: hoe betrek ik mensen bij hun leefomgeving? En mensen verbinden met hun voedsel, dat is ook een meerwaarde. Als gemeente gaan we niet zelf met de spade in de grond, maar willen we mensen betrokkenheid laten tonen en dat als gemeente faciliteren. De ambitie is: hoe betrek je burgers en laat je als gemeente los? Dingen zien mislukken, dat is voor gemeenten de grootste uitdaging. De grootste kracht van stadslandbouw is dat politieke partijen er vanuit een verschillende perspectief instappen (economisch, maatschappelijk), maar uiteindelijk hetzelfde nastreven.

Het Stedennetwerk Stadslandbouw krijgt vanaf komend najaar een vervolg wanneer er minimaal tien deelnemers participeren. Thema's die op het programma staan zijn de MKBA en biodiversiteit. Oxfam Novib heeft daarnaast een stadslandbouw-project goedgekeurd waarin uitwisseling tussen noord en zuid op gebied van stadslandbouw centraal staat; het Stedennetwerk zal hierbij betrokken worden.

Voor meer informatie en aanmelden voor het nieuwe leertraject:
www.stedennetwerkstadslandbouw.nl

Bijlage: Deelnemerslijst

Groningen	Wout Veldstra
Groningen	Anke van Duuren
Tilburg	Paula Paulus
Tilburg	Anneke van de Velde
Nijmegen	Elly Janssen
Utrecht	Anne Marie Gout
Enschede	Rolf Oudejans
Enschede	Bas Woolderink
ZLTO	Stan Kerkhofs
Almere	Peter Post
Rotterdam	Leontine vd Meer
Rotterdam	Rachna Deenstra
Eetbaar Rotterdam	Jan van der Schans
Haarlemmermeer	Cecile de Rambelje
Haarlemmermeer	Ria Kemp
Breda	Mieke Roozen
Breda	Kees Mathijssen
Zeist	Wiek Bonthuis
Velt België	Frank Petit-Jean
LTO Noord	Marianne Eringa
PPO – Wageningen UR	Jan Eelco Jansma
Kop Coaching	Petra van de Kop
ZLTO	Marjon Krol
PPO – Wageningen UR	Daniel de Jong
Den Bosch	Rob Brinkhof
Agrarisch ondernemer	Frank Wagenberg
Den Bosch	Johan Mees
Den Bosch	Ruud Schouten
Stadslandbouwkaart	Berit Piepgras
Stadslandbouwkaart	Ariane Lelieveld
Bergen op Zoom	Astrid Horward
Prov. Noord-Brabant	Kim Knijff
Prov. Raad voor Gezondheid	Myrtille Timmers
Brabantse Milieufederatie	John Vermeer
Bossche boeren	Derk Kuipers
Gebiedscoördinator Tongelre	Jannie Landa
Transfarmers	Sophie Gruijters
Rijkswaterstaat	Paula Huismans
Netwerk Platteland	Lotty Nijhuis